

Yapay Zeka

Ders 12 - Bölüm 2

Doç. Dr. Mehmet Dinçer Erbaş
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Önerimsel mantık ile çıkarım yöntemlerini hatırlayalım.
  - Modus ponens: Bir koşul cümlesinin önerim kısmı doğru ise sonuca erişebiliriz.

$$\frac{\alpha \Rightarrow \beta, \quad \alpha}{\beta}$$

- Ve-Eleme: Birleşme ile bağlanmış önermelere erişebiliriz.

$$\frac{\alpha_1 \wedge \alpha_2 \wedge \dots \wedge \alpha_n}{\alpha_i}$$

- Ve-Ekleme: Önermeleri birleştirilebiliriz.

$$\frac{\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n}{\alpha_1 \wedge \alpha_2 \wedge \dots \wedge \alpha_n}$$

- Veya-Ekleme: Bir önermeden, bu önermenin başka önermelerle ayrılmasına erişebiliriz.

$$\frac{\alpha_i}{\alpha_1 \vee \alpha_2 \vee \dots \vee \alpha_n}$$

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Önerimsel mantık ile çıkarım yöntemlerini hatırlayalım
  - İkili-olumsuz eleme: iki kez negatif yapılmış bir cümleden, cümlenin pozitif halini elde edebiliriz

$$\frac{\neg\neg\alpha}{\alpha}$$

- Birim çözülme

$$\frac{\alpha \vee \beta, \quad \neg\beta}{\alpha}$$

- Çözülme

$$\frac{\alpha \vee \beta, \quad \neg\beta \vee \gamma}{\alpha \vee \gamma}$$

$$\frac{\neg\alpha \Rightarrow \beta, \quad \beta \Rightarrow \gamma}{\neg\alpha \Rightarrow \gamma}$$

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Taban terim (İng: ground term)
  - Herhangi bir değişken içermeyen terimdir.
  - Bir sabit simbol veya taban terime bir fonksiyon uygulanması ile oluşabilir.
- $\{X/a\}$: değiştirme / bağlantı listesi
  - “X değişkenine a değeri veriliyor” anlamına gelir.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- İspatlar
  - Geçerli çıkarım: BT $\models \alpha$ olan α bulma.
  - İspat işlemi bir aramadır.
    - Uygulanan işlemler çıkarım kurallarından oluşur.
  - Örnek: Modus Ponens:

$$\frac{\alpha, \quad \alpha \Rightarrow \beta}{\beta} \qquad \frac{At(Joe, UCB) \quad At(Joe, UCB) \Rightarrow OK(Joe)}{OK(Joe)}$$

- Örnek: Ve-Ekleme

$$\frac{\alpha \quad \beta}{\alpha \wedge \beta} \qquad \frac{OK(Joe) \quad CSMajor(Joe)}{OK(Joe) \wedge CSMajor(Joe)}$$

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birinci-derece mantık için üç yeni çıkarım kuralı tanımlayacağız.
  - Evrensel eleme: Her α cümlesi, x değişkeni ve τ taban terimi için

$$\frac{\forall x \quad \alpha}{\alpha\{x/\tau\}}$$

- Örnek: $\forall x$ Sever(x, Şeker) ve $\{x/Ali\}$ kullanarak, Sever(Ali,Şeker) çıkarımı yapabiliriz.
- Varlık eleme: Her α cümlesi, değişken x ve BT'de bulunmayan k sabit simbolü için

$$\frac{\exists x \quad \alpha}{\alpha\{x/k\}}$$

- Örnek: $\exists x$ Öldür(x,Maktül) kullanarak, eğer "Katil" simbolü BT'de yok ise Öldür(Katil, Maktül) cümlesine ulaşabiliriz

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birinci-derece mantık için üç yeni çıkarım kuralı tanımlayacağız
  - Varlık ekleme: Her α cümlesi, α içinde geçmeyen x değişkeni ve α içinde geçen g taban terimi için

$$\frac{\alpha}{\exists x \quad \alpha\{g/x\}}$$

- Örnek: $\text{Sever}(\text{Ali}, \text{Şeker})$ cümlesinden $\exists x \text{ Sever}(x, \text{Şeker})$ cümlesine ulabiliz.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

• Bob bir bufalodur • Pat bir domuzdur • Bufolalar domuzlardan hızlı koşar	1. Bufalo(Bob) 2. Domuz(Pat) 3. $\forall x,y \text{Bufalo}(x) \wedge \text{Domuz}(y) \rightarrow \text{Hızlı}(x,y)$
• Bob Pat'ten hızlı koşar	

Birinci-derece mantık ile çıkarım

• Bob bir bufalodur • Pat bir domuzdur • Bufolalar domuzlardan hızlı koşar	1. Bufalo(Bob) 2. Domuz(Pat) 3. $\forall x,y \text{Bufalo}(x) \wedge \text{Domuz}(y) \rightarrow \text{Hızlı}(x,y)$
• Bob Pat'ten hızlı koşar	
• Ve-Ekleme (1 ve 2)	4. Bufalo(Bob) $\wedge$ Domuz(Pat)

Birinci-derece mantık ile çıkarım

• Bob bir bufalodur • Pat bir domuzdur • Bufolalar domuzlardan hızlı koşar	1. Bufalo(Bob) 2. Domuz(Pat) 3. $\forall x,y \text{Bufalo}(x) \wedge \text{Domuz}(y) \rightarrow \text{Hızlı}(x,y)$
• Bob Pat'ten hızlı koşar	
• Ve-Ekleme (1 ve 2) • Evrensel-Eleme (3), $\{x/\text{Bob}, y/\text{Pat}\}$	4. Bufalo(Bob) $\wedge$ Domuz(Pat) 5. Bufalo(Bob) $\wedge$ Domuz(Pat) $\rightarrow$ Hızlı(Bob,Pat)

Birinci-derece mantık ile çıkarım

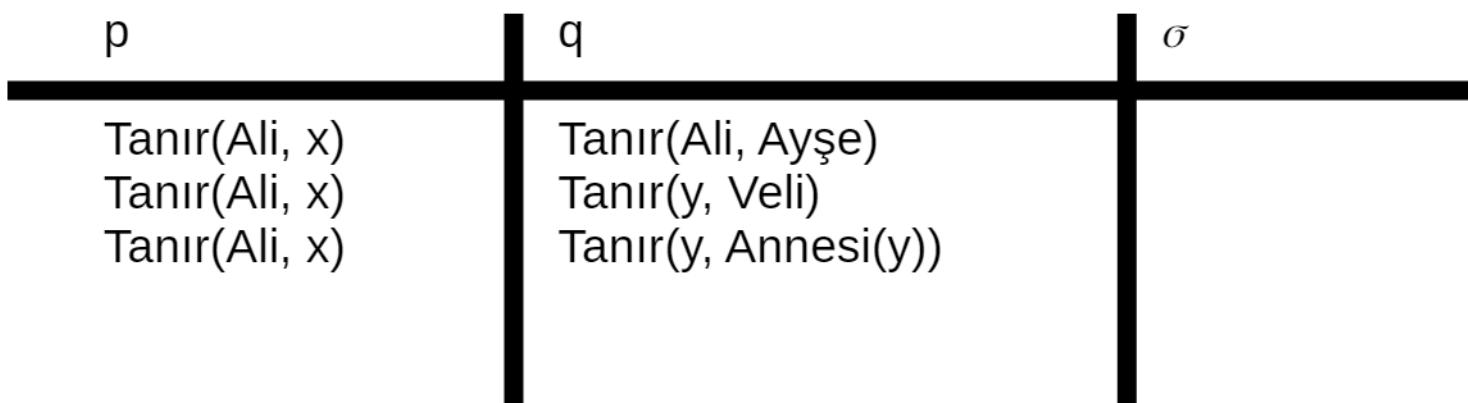
• Bob bir bufalodur • Pat bir domuzdur • Bufolalar domuzlardan hızlı koşar	1. Bufalo(Bob) 2. Domuz(Pat) 3. $\forall x,y \text{Bufalo}(x) \wedge \text{Domuz}(y) \rightarrow \text{Hızlı}(x,y)$
• Bob Pat'ten hızlı koşar	
• Ve-Ekleme (1 ve 2) • Evrensel-Eleme (3), $\{x/\text{Bob}, y/\text{Pat}\}$ • Modus Ponens (4 ve 5)	4. Bufalo(Bob) $\wedge$ Domuz(Pat) 5. Bufalo(Bob) $\wedge$ Domuz(Pat) $\rightarrow$ Hızlı(Bob,Pat) 6. Hızlı(Bob,Pat)

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Önerimsel mantıktan gelen kuralları uygulamak arama yapmaya benzer.
  - Uyguladığımız eylemler belirttiğimiz çıkışım kurallarıdır.
  - Durumlar yeni oluşan cümlelerdir.
- Ancak bu şekilde yaptığımız arama oldukça verimsizdir.
  - Örneğin Evrensel eleme operasyonunu birçok taban terimine uygulayabiliriz.
  - Bu durum dallanma faktörünü büyütür.
- Bu sebeple farklı çıkışım yöntemleri geliştirilmiştir.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birleştirim
  - Bir σ birleştirimi iki atomik cümle, p ve q , cümlelerine uygulandığında $p_\sigma = q_\sigma$ olur.
  - Çıkarım kuralları farklı mantık ifadelerini aynı yapan birleştirimleri bulmalıdır.
    - Amacımız σ değişimini bulmak

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birleştirim
  - Bir σ birleştirimi iki atomik cümle, p ve q , cümlelerine uygulandığında $p_\sigma = q_\sigma$ olur.
  - Çıkarım kuralları farklı mantık ifadelerini aynı yapan birleştirimleri bulmalıdır.
    - Amacımız σ değişimini bulmak

p	q	σ
Tanır(Ali, x)	Tanır(Ali, Ayşe)	{x/Ayşe}
Tanır(Ali, x)	Tanır(y, Veli)	{x/Veli, y/Ali}
Tanır(Ali, x)	Tanır(y, Annesi(y))	{y/Ali, x/Annesi(Ali)}

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birleştirim
  - Kuralın önkoşulları ile bilinen gerçekler birleştirilir, birleştirici çıkarıma uygulanır.
    - Örnek: q ile $\text{Tanır}(\text{Ali}, x) \rightarrow \text{Sever}(\text{Ali}, x)$ biliniyorsa
Şu sonuçlara varabiliriz $\text{Sever}(\text{Ali}, \text{Ayşe})$
     $\text{Sever}(\text{Ali}, \text{Veli})$
     $\text{Sever}(\text{Ali}, \text{Annesi}(\text{Ali}))$

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birleştirim
  - Başka bir örnek

p	q	σ
Öğrenci(x)	Öğrenci(Ali)	{x/Ali}
Satar(Ali, x)	Satar(x, Saat)	{x/Saat, x/Ali} Bu değiştirme doğru mu?

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birleştirim
  - Başka bir örnek

p	q	σ
Öğrenci(x)	Öğrenci(Ali)	{x/Ali}
Satar(Ali, x)	Satar(y, Saat)	{x/Saat, y/Ali}

Bu işleme değişken standartlaştırma ismi verilir.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Birleştirim
  - $\text{birleştir}(P(a,X), P(a,b)) \quad \sigma = \{X/b\}$
  - $\text{birleştir}(P(a,X), P(Y,b)) \quad \sigma = \{X/b, Y/a\}$
  - $\text{birleştir}(P(a,X), P(Y,f(a))) \quad \sigma = \{X/f(a), Y/a\}$
  - $\text{birleştir}(P(a,X), P(X,b)) \quad \sigma = \text{başarısız}$
  - Not: Ancak $P(a,X)$ ile $P(X,b)$ birbirinden bağımsız ise, X 'lerden birini Y ile değiştirmek birleştirme yapılabilir.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Genelleşmiş Modus Ponens

$$\frac{p_1', \ p_2', \ \dots, \ p_n', \ (p_1 \wedge p_2 \wedge \dots \wedge p_n \Rightarrow q)}{q\sigma} \quad p_i' \sigma = p_i \sigma \text{ her } i \text{ için}$$

- Örnek: $p1' = \text{Hızlı(Ali, Ayşe)}$

$p2' = \text{Hızlı(Ayşe, Veli)}$

$p1 \wedge p2 \rightarrow q = \text{Hızlı}(x,y) \wedge \text{Hızlı}(y,z) \rightarrow \text{Hızlı}(x,z)$

$\sigma = \{x/\text{Ali}, y/\text{Ayşe}, z/\text{Veli}\}$

$q\sigma = \text{Hızlı(Ali, Veli)}$

- GMP örnekte belirli cümlelerle (tam bir tane olumlu terim) birlikte kullanılmıştır.

– Ön kısım ya bir atomik cümledir yada atomik cümlelerin birleşiminden oluşmuştur.

– Avraca her deðiskenenin evrensel niceleñindiði var savılmıştır.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Genelleşmiş Modus Ponens
  - Örnek: İnsan(Ali), Zengin(Ali), ($\text{İnsan}(x) \wedge \text{Zengin}(x) \rightarrow \text{Popular}(x)$)
  - Popular(Ali)
    - Değiştirme ile $Q = \{x/\text{Ali}\}$
  - GMP mantıklıdır çünkü
    - Mمungkin olduğunda ileri doğru adımlar atar.
    - Mantıklı adımlar atar: Yapılan değiştirmeler yardımcı olur.
($\{x/\text{Ali}, y/\text{Ayşe}, z/\text{Veli}\}$)
    - Ayrıca GMP önderleme aşaması içerir.
      - BT'deki cümleler horn cümlesiine çevrilir.
    - Hatırlatma: Horn tipi cümleler horn ifadelerinin (en fazla bir tane olumlu önerim) birleşmesinden oluşur.
      - Örnek: $(A \vee \neg B) \wedge (B \vee \neg C \vee \neg D) \equiv (B \rightarrow A) \wedge ((C \wedge D) \rightarrow B)$

Birinci-derece mantık ile çıkarım

Birinci-derece mantık ile çıkışım

- İleri zincirleme (İng: forward chaining)
  - Yeni bir p gerçeği BT'ye eklendiğinde
    - p'nin önkoşul kısmı ile birleştiği her kural için
      - Eğer kuralın diğer önkoşulları biliniyor ise
      - Kuralın sonuç kısmı BT'ye eklenir ve zincir devam eder.
  - İleri zincirleme veri-odaklıdır.
    - Algılardan özellikler ve kategoriler elde edilir.
  - İleri zincirleme sonsuz döngülere girebilir.
    - Örnek: BT şu kuralı içersin, $\forall x \text{ TamSayı}(x) \rightarrow \text{TamSayı}(+(x,1))$, sonra da $\text{TamSayı}(0)$ gerçeğini BT'ye ekleyelim.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- İleri zincirleme: Örnek
  - 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 numaralı gerçekleri BT'ye ekleyelim.
  - [] içindeki değer birleşen terimi gösterir, $\checkmark$ kural gerçekleşmesini gösterir.
    1. Bufalo(x) $\wedge$ Domuz(y) $\rightarrow$ Hızlı(x,y)
    2. Domuz(y) $\wedge$ SümüklüBöcek(z) $\rightarrow$ Hızlı(y,z)
    3. Hızlı(x,y) $\wedge$ Hızlı(y,z) $\rightarrow$ Hızlı(x,z)
    4. Bufalo(Bob) [1a, x]
    5. Domuz(Pat) [2a,x][1b, $\checkmark$]
 $\rightarrow$ 6. Hızlı(Bob,Pat) [3a,x][3b,x]
    7. SümüklüBöcek(Steve) [2b, $\checkmark$]
 $\rightarrow$ 8. Hızlı(Pat,Steve) [3a,x][3b, $\checkmark$]
 $\rightarrow$ 9. Hızlı(Bob,Steve) [3a,x][3b,x]

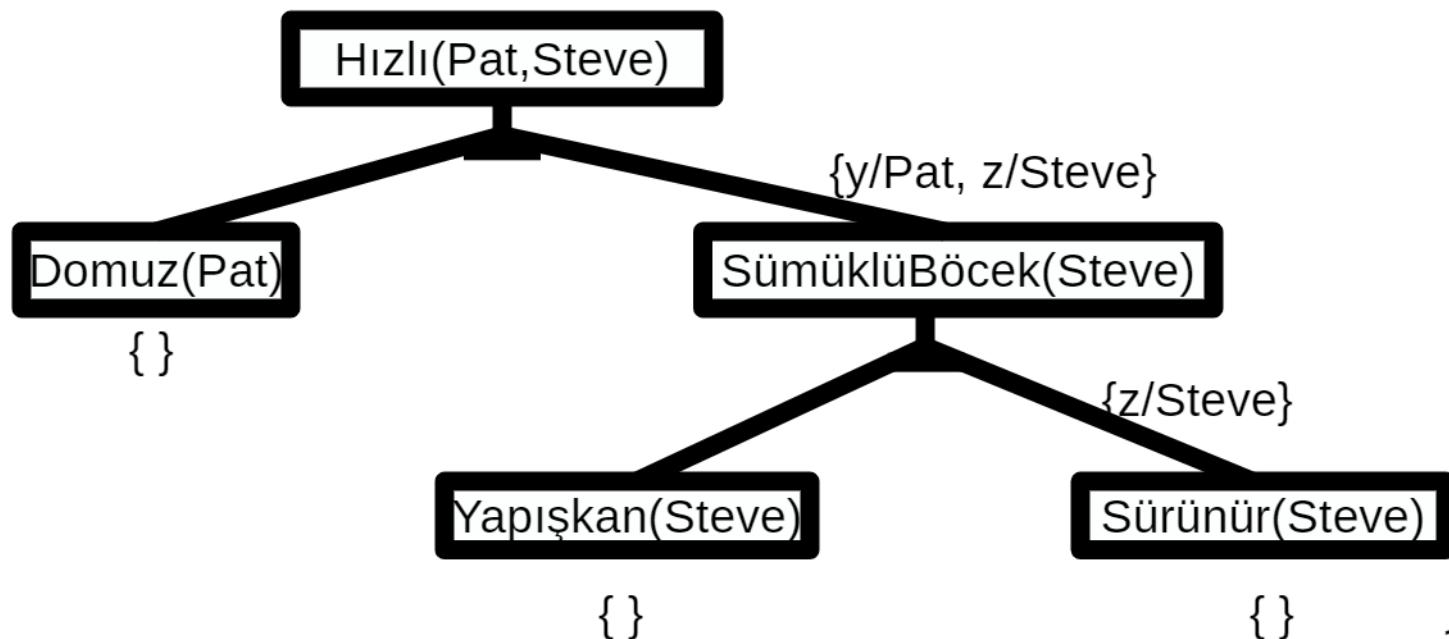
Birinci-derece mantık ile çıkışım

- Geri zincirleme
  - Soru q sorulduğunda
    - Eğer q ile eşleşen bir q' gerçeği biliniyorsa, birleştirici döner.
    - Sonuç q' kısmı q ile eşleşen her kural için
      - İlgili kuralın her önkoşulunu geri zincirleme ile ispatlamayı dene
  - Birleştiricilerin hatırlanması gereklidir.
  - Ayrıca sonsuz döngüler kontrol edilmelidir.
  - İki farklı geri zincirleme versiyonu bulunmaktadır.
    - Her çözümü bulanlar ve herhangi bir çözümü bulanlar
  - Geri zincirleme mantık programlamanın temelini oluşturur.
    - Örnek: Prolog

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Geri zincirleme: Örnek

1. Domuz(y) $\wedge$ SümüklüBöcek(z) $\rightarrow$ Hızlı(y,z)
2. Yapışkan(z) $\wedge$ Sürünür(z) $\rightarrow$ SümüklüBöcek(z)
3. Domuz(Pat)
4. Yapışkan(Steve)
5. Sürünür(Steve)

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Daha önce belirttiğimiz üzere, GMP cümlelerin horn formunda olmasını gerektiriyor
  - Atomik veya birleşmelerden oluşan bir koşul, bir veya daha fazla önkoşula ve bir atomik cümle sonuca sahip
- Ancak bazı cümleler Horn formunda söylenenemez
  - Örnek: $\forall x \neg \text{DerstenSıkılmış}(x)$
  - Olumsuzluk nedeniyle horn formunda göstermek mümkün değildir.
- Bu sebeple, BT'nında bulunan bazı cümleler çıkarım sırasında kullanılamaz.
  - Modus ponens ile çıkarım bütün değildir.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Bütünlük
  - Bütünlük teoremine göre bütün çıkışım kuralları bulmak mümkündür.
    - Teoreme göre, Bir cümle kümesi tarafından gerektirilen her cümleyi ispat edebiliriz.
  - Çözülme algoritması bütün bir çıkışım algoritmasıdır.
  - Bu önemli bir önermedir, çünkü iç içe geçmiş bir çok fonksiyon ile evrensel nicelendirme birleştiğinde sınırsız bir arama uzayı oluşturabilir.
  - Ancak birinci-derece mantıktaki gerektirme yarımkarar verilebilirdir.
    - Yani bir cümle gerektiriliyorsa bu ispatlanabilir.
    - Ancak gerektirilmiyorsa bu durum ispatlanamayabilir.

Birinci-derece mantık ile çıkarım

- Bütünlük
  - İleri ve geri zincirleme yöntemleri Horn formundaki BT için bütündür, ancak genel birinci-derece mantık için bütün değildir.
    - Örnek:
      - $\text{PhD}(x) \rightarrow \text{YüksekNitelikli}(x)$
      - $\neg\text{PhD}(x) \rightarrow \text{ErkenKazanç}(x)$
      - $\text{YüksekNitelikli}(x) \rightarrow \text{Zengin}(x)$
      - $\text{ErkenKazanç}(x) \rightarrow \text{Zengin}(x)$
    - Bu BT'den $\text{Zengin}(\text{ben})$ cümlesine erişebilmeliyiz.
    - Ancak İleri zincirleme veya geri zincirleme bunu başaramaz.

